

22 Numaralı Anadolu Ayniyat Defterine Göre Anadolu Eyaletinin Merkez-Taşra İlişkileri

Center-Province Relationships of Anatolia Eyalet According to the 22nd Anatolia Ayniyat Register

Özlem POYRAZ *

Cuma DOĞAN **

Öz

Bu çalışma Ekim-Kasım 1829 tarihli olarak tutulmuş olan 22 Numaralı Ayniyat Defteri ekseninde Anadolu Eyaleti'nin merkez-taşra ilişkilerini konu edinmektedir. XVIII. yüzyıldan itibaren sadrazam buyruğuları olarak Sadaret Mektubî Kalemi'nde tutulmaya başlanan Ayniyat defterleri tahrirat-ı samiye, şukka, kaime ve mektuplardan oluşmak sureti ile hazırlanmıştır.

Bu defterlerin incelenmesi ile Anadolu eyaletine tabi olan vilayetler, nezaletler ve daireleri meşgul eden problemlerin neler olduğu ve yönetenler ile yönetilenlerin ilişkisinin nasıl yürütüldüğü gibi meseleler hakkında fikir sahibi olunabilmektedir. II. Mahmut döneminin Ekim-Kasım 1829 tarihinden bir aylık bir döneminin sunulduğu bu çalışmada merkez-taşra yazışmalarının fazlalığı dikkat çekmiştir. Deftere yansıyan meseleler konularına göre askerî, iktisadî, mülkî, adlî, sosyal meseleler ve İstanbul'un ihtiyaçları olmak üzere altı kategoride tasniflenmiştir.

Askerî meselelere dair belge yoğunluğunun fazlalığı dikkat çekmiştir. Bağy suçu işleyerek devleti uzun süre meşgul eden Zeybek Atçalı Kel Mehmet meselesinin ise defterin en çarpıcı meselesi olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler:

II. Mahmut, Ayniyat Defteri, Zeybek, Atçalı Kel Mehmet, Anadolu Eyaleti, Osmanlı merkez-taşra ilişkileri.

Abstract

The aim of this study is determined to deal with the center-provincial relations of the Anatolian State in the axis of the 22nd Ayniyat Register, kept in October- November 1829. The Ayniyat Registers started to be held by Sadrazam Mektubi Kalemi have kept as the Grand Vizier's orders, registers, letters, and other official documents after the 18th century. By examining these orders, it's possible to have an idea about the problems that occupy the provinces, ministries, and departments of the Anatolia Eyalet and how the relationship between the rulers and the ruled is carried out.

In this study, which presents a one-month period from October-November 1829 of the Mahmud the 2nd has been presented, the excess of center-province correspondence draws attention. The issues reflected in the book were examined in six categories that are military, economic, civil, judicial, social issues, and the needs of Istanbul.

* Doç. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

ozlemsahin38@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2721-2401

Kırşehir / TÜRKİYE

* Assoc. Prof. Dr., Kırşehir Ahi Evran University Faculty of Arts and Sciences Department of History ozlemsahin38@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2721-2401

Kırşehir / TÜRKİYE

** Doktora Öğrencisi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yakınçağ) ABD

cuma27_dogan@hotmail.com

ORCID: 0000-0003-4438-5179

Kırşehir / TÜRKİYE

** PhD Student, Kırşehir Ahi Evran University Institute of Social Sciences History (Modern Age) Kırşehir / TÜRKİYE

Başvuru/Submitted: 08/04/2021

Kabul/Accepted: 06/12/2021

The abundance of documents on military matters has drawn attention. It has been found that Zeybek Atçalı Kel Mehmet, who committed the crime of rebellion, constitutes the most remarkable subject of the register.

Keywords:

Mahmut the 2nd, Ayniyat Register, Zeybek Atçalı Kel Mehmet, Anatolia Eyalet, Center-Provincial Relationships of the Ottoman Empire.

Makale Bilgileri

Etik Kurul Kararı:	Etik kurul kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Katılımı yok.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.
Değerlendirme:	İki dış hakem / Çift taraflı körleme.
Benzerlik Taraması:	Yapıldı – iThenticate.
Etik Beyan:	sutad@selcuk.edu.tr, selcukturkiyat@gmail.com
Lisans:	Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır.
Sorumlu Yazar:	Yazar-1
Veri Toplanması:	Yazar-1 (%70), Yazar-2 (%30)
Veri Analizi:	Yazar-1 (%70), Yazar-2 (%30)
Makale Gönderimi ve Revizyonu:	Yazar-1 (%100), Yazar-2 (%00)
Çalışmanın Tasarlanması:	Yazar-1 (%100), Yazar-2 (%00)

Article Information

Ethics Committee Approval:	It is exempt from the ethics committee approval.
Informed Consent:	No participants.
Financial Support:	The study received no financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights:	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.
Assessment:	Two external referees / Double blind.
Similarity Screening:	Checked – iThenticate.
Ethical Statement:	selcukturkiyat@gmail.com, fatihnumankb@selcuk.edu.tr
License:	Content of this Journal is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)
Corresponding Author:	Author-1
Conceiving the Study:	Author-1 (%70), Author-2 (%30)
Data Collection:	Author-1 (%70), Author-2 (%30)
Data Analysis:	Author-1 (%100), Author-2 (%00)
Submission and Revision:	Author-1 (%100), Author-2 (%00)

Giriş

Ayniyat Defterleri sadaretten vilayetlere, nezaretlere ve çeşitli dairelere gönderilmek suretiyle hazırlanan (Mutaf, 1996, s. 386-387) defterlerdir. Bu nedenle öncelikle sadrazamın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yeri ve konumundan bahsedilecektir. Padişahın mutlak vekili olan sadrazam, devlet işlerini padişah adına idare etme yetkisine sahip (Pakalın, 1993, 3, s. 81-88) olup sefer dışı zamanlarda vezir, kazasker ve şeyhülislam gibi üst düzey devlet görevlileri için yapılacak muamelelerde padişahın fermanı olarak, sefer zamanlarında ise tam bir serbesti içinde hareket etme yetkisine sahip olmuştur. Devlet işlerinin bütün sorumluluğunu üstlenmiş ve Divan-ı Hümayun başkanlığını yürütmüştür. Divan'da sonuçlanmayıp arza gerek görülme-ye bütün meseleler salı ve perşembe günleri hariç olmak üzere kendi sarayında ikinci divanında, adli meseleler ile haksızlığa uğrayanların davaları ise çarşamba ve cuma günleri yine kendi sarayında ele alınarak çözüme kavuşturulmuştur. Tam yetkiye sahip olduğu alanlar yabancı diplomatlarla müzakere etmek, Tersâne-i Âmire'yi kontrol etmek, İstanbul'un iase temini ile zahire ve ihtisap işlerini kontrol etmek (Akyıldız, 1993, s. 25-26) şeklinde sıralanmıştır.

XVII. yüzyılın ikinci yarısına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet idaresinin beyni klasik dönemde Dîvan-ı Hümayun olmuştur. Bu tarihten sonra ise Dîvan-ı Hümayun, sadâret bünyesindeki yerini korusa da sembolik bir kuruma dönüşmüştür. XVII. yüzyılın ikinci yarısından XVIII. yüzyılın sonlarına kadar ise Paşakapısı olarak adlandırılan, sadrazamın başkanlığındaki teşkilata, Bâbîâli adı verilmiş ve devlet yıkılana kadar bu kurum sadâret dairesi olarak kullanılmıştır (İpşirli, 1991, s. 379). Dolayısıyla XVII. yüzyılın ikinci yarısından sonra devlet kademelerinde sadrazamların etkinliği artmış ve padişah fermanlarının yerini zamanla sadrazam buyrukları almıştır. Söz konusu buyrukları içeren meselelerin yeni bir defter türü olarak kaydedilmeye başlanması sonucunda oluşturulan Ayniyat Defterleri, Sadaret Mektubî Kalemi tarafından kaleme alınmıştır. Bu defterler ilmühaber ve buyruldu ile Ayniyat Defterleri olmak üzere iki çerçevede şekillendirilmiştir. Babıali evrak odasında 595 numaralı Ayniyat Defterleri kataloğunda 1811-1912 yılları arasında tutulmuş 1.869 adet defter mevcuttur ve bunların 169 âdeti Anadolu başlığı altında tutulmuştur. Ancak tutuluş şekli, içerikleri ve isimlendirilmesi yüzyılın sonuna kadar sürekli değiştirildiğinden defterlerde istikrar sağlanamamıştır. İlk yıllarda Anadolu ve Rumeli şeklinde isimlendirilen ve genel olarak tutulan bu defterler, Meclis-i Vâlâ'nın kurulmasından sonra *Meclis-i Vâlâ'dan yazılan, Meclis-i Vâlâ Anadolu, Meclis-i Vâlâ Rumeli, Meclis-i Valadan katl ve sirkate dair* gibi isimlerle tasnif edilmiştir. Nezaretlerin kurulmasından sonra ise defterler özelleşmeye başlamış ve müstakil konular ile vilayetler için ayrı ayrı tutulmaya başlanmıştır (Akın, 2019, s. 4). Ayniyat Defterleri hükümlerinin büyük bir kısmı çeşitli hükümlerin temize çekilerek düzenli olarak tutulması şeklinde oluşturulmuştur. Bu nedenle defterde yer alan meselelerin incelenmesi ile merkez ve taşranın idarî, askerî, mülkî ve sosyal durumları hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir (Gökmen, 2018, s. 444).

Çalışmanın eksenini oluşturan 22 Numaralı Anadolu Ayniyat Defteri ise 26 varaktan oluşmakta olup son iki sayfası boş bırakılmıştır. Ciltli olan defterin giriş

kısımında “Kırk beş senesi cemâziye’l-evvelinde taraf-ı eşref-i hazret-i kâim-makâmiden aktâr Anadolu’ya tastîr buyrulan tahrîrât-ı sâmiyenin defteridir.” cümlesine yer verilerek başlatılmıştır. Defterin sağ üst kenarına belge numarası, sağ alt kenarına ise tarih yazılmıştır. İhtiyaç halinde sol sayfalar cevap haneleri olarak değerlendirilmiş ve siyah kalemle rika hat olarak tutulmuştur. Söz konusu defter, II. Mahmut döneminden bir kesit sunmakla birlikte H. Cemâziye’l-evvel 1245 / M. Ekim-Kasım 1829 tarihi ile tarihlendirilmiştir. Hicri takvime göre bir aylık bir sürede 141 yazışmaya yer verildiği tespit edilmiştir. Defterlerin mahiyetini oluşturan tezkire, tahrirat-ı samiye, şukka, kaime ve mektuplar incelendiğinde konu çeşitliliğinin fazlalığı dikkat çekmiştir (Tablo 1). Konular genel olarak 45 ayrı başlıkta tasniflenmiştir. Konu yoğunluğunu ise asker bedellerinin affı, tayin, mal tahriri gibi meseleler oluşturmuştur.

Tablo 1: 22 Numaralı Anadolu Ayniyat Defterinde yer alan merkez-taşra arasındaki bürokratik yazışmalar

	Konular	Hüküm numaraları	Adedi
1	Adam öldürme	41-2	1
2	Ahalinin sefaleti	33-2	1
3	Amelenin firarı	13-3	1
4	Amele tedariki	6-1, 19-3, 40-1	3
5	Asker bedellerinin affı	2-2, 2-3, 3-1, 9-1, 9-2, 9-3, 10-1, 10-2, 10-3, 10-4, 10-5, 10-6, 10-7, 10-8, 11-1, 11-2, 26-1, 30-2, 45-1	19
6	Askerin firarı	14-4, 15-1, 18-1, 43-1	4
7	Aşiretin şikâyeti ve tahsil-i harcırah	21-2, 21-3	2
8	Ayanın usulsüzce fukaradan topladığı miktarı iade etmesi	41-3	1
9	Buğday ihtiyacı ve nakli	21-1, 32-3	2
10	Ermeni tüccarının kaybolan malının araştırılması	16-2	1
11	Esnaflın birbirine müdahalesi	4-2	1
12	Eşkîyalık	16-3, 23-4, 31-2, 35-3, 38-1, 38-2, 38-3, 45-2, 45-3	9
13	Fesada karışanların cezalandırılması	28-2	1
14	Gasp	5-1	1
15	Göreve giden tımarlı sipahinin çocuklarının himayesi	7-2	1
16	Göreve gönderilen askerlerin eski yerlerine iadesi	1-1, 1-3, 12-1, 40-2, 44-2, 44-3, 46-1.	7
17	Görevini iyi yapan memura teşekkür sunulması	25-2, 39-2	2
18	Humbaracı ve Lağımçı ocaklarının havan ve top yapımına dair	20-1	1
19	İtlak (salıverilme)	19-2, 44-3	2

20	İhtikar (odun stokçuluğu)	22-3	1
21	İltimas	13-1	1
22	İltizam	34-2, 34-3, 36-2, 39-1	4
23	Kale tamiri ve masrafları	25-1	1
24	Kamu görevlileri ile sivillerin alacak ve borçları	14-1, 23-3, 29-2, 29-3	4
25	Kırşehir vilayetinde meydana gelen uygunsuzluğun def'i	31-1	1
26	Konsolosun işlerini kolaylaştırma	7-4	1
27	Li-ecli't-terafu (davacı olma)	15-4	1
28	Mal tahriri	3-2, 4-1, 5-3, 15-3, 19-4, 24-1, 25-3, 27-2, 37-2, 40-3, 22-1, 22-2.	12
29	Malların tedariki	13-2, 27-3, 29-1, 40-1	4
30	Memurun af talebi	26-3, 28-1	2
31	Memurun hizmet bedelinin tahsili	42-1	1
32	Mescid-i Şerif'in tamir ve bakımı	16-4, 17-1	2
33	Mubayaanın tahsili	44-1	1
34	Muhacirlerin iskân ve infakı	7-1, 23-1, 32-1, 40-4	4
35	Mürur tezkiresi meselesi	1-3, 26-2, 28-3, 34-1, 37-3	5
36	Nefy (sürgün)	13-2, 27-3, 29-1, 40-1	4
37	Rikab-ı hümayuna takdim edilmek üzere Mekke'den amber ve gül yağı gönderilmesi	17-2	1
38	Tayin	3-3, 5-2, 14-3, 19-1, 23-2, 30-1, 32-2, 33-1, 35-1, 35-2, 36-1, 37-1, 40-2, 40-5, 42-2, 43-3	16
39	Tayinatların ödenmesi	12-2	1
	Umur-ı şer'le müdahale	1-2	1
40	Tersane-i Amire'ye zeytin sevki	8-1	1
41	Vergi	2-1, 7-3, 12-3, 43-2	4
42	Vefat eden memurların mallarının tahriri	14-2	1
43	Vilayetlerin nefer talepleri	11-3, 16-1	2
44	Yaralama	24-2	1
45	Zahirenin nakli	20-2, 20-3, 27-1, 30-2	4
Toplam			141

Tablo-1'den de anlaşılacağı üzere defterin ihtiva ettiği konular oldukça zengindir. Ancak Ayniyat Defterleri'nin bilim dünyasına kazandırılması hususuna yeterince önem verilmediği tespit edilmiştir¹. Vilayet ile alakalı pek çok yazışmanın özetine yer

¹ Türk tarihçiliğinde Ayniyat defterlerinin önemi yeni yeni anlaşılmıştır. Bu alana yönelik transkripsiyon olarak hazırlanan yüksek lisans tezleri literatüre kazandırılmaktadır. Ancak defter sayısının fazlalığı düşünüldüğünde yapılan neşir çalışmalarının sayısı oldukça azdır. Şüphesiz alana yönelik hazırlanan

verilen bu defterler aracılığıyla taşranın merkezden istekleri, merkezin cevapları, taşra idarecilerine gönderilen emirler ve eğer idareciler bu emirleri yerine getirmeyecekse getirmeme nedenleri, dönemin ihtiyaçları ve bunların nasıl karşılandığı, sosyo-ekonomik koşullar ve merkez ile iletişim halinde olan bölgenin durumu ortaya konulmaktadır (Taşcan, 2020, s. 269). Defterde yer alan verilere istinaden devleti meşgul eden meseleler askerî, iktisadî, mülkî, adlî, sosyal meseleler ve İstanbul'un ihtiyaçları olmak üzere altı ana başlık halinde sunulmuştur.

A. Askerî Meseleler

II. Mahmut, yenilikleri daha köklü bir hale getirebilmek için Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması gerektiğini III. Selim'den daha iyi kavrayarak hareket etmiş (Aksan, 2011, s. 274) ve kanun tanımaz hareketler sergileyen Yeniçeri Ocağı ile nihaî hesaplaşmasını gerçekleştirebilmek için 50 bin silah sipariş ederek savunmasını sağlamlaştırmış ve ardından sadık subay ile bürokrat kadrosunu temin edip kilit noktalara yerleştirmiştir. Böylelikle 1826 yılında Yeniçerilerin sadık destekçileri ile bağını koparmış ve ocağı lağvetmiştir (Yıldız, 2008, s. 6-8). Ocağın lağvedilmesinden sonra ise Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye adlı yeni bir ordu teşkil edilmiştir (Özcan, 1991, s. 457). Kuruluşundan hemen sonra İstanbul ve taşradan çok sayıda gönüllü, yeni askerî teşkilata kaydolmak amacıyla başvuru yapsa da hazırlanan nizamnamede şartları elverişli olup 15 ila 30 yaş arası erkeklerin kaydının yapılması, *kim idüğü belirsiz aylak kimseler* ile *mühtedilerin* bu teşkilata alınmaması hususu aktarılmıştır (Özcan, 1991, s. 457). İncelenen defterde de askerlikle ilgili çok sayıda belge ile karşılaşmıştır. Belgelerin genel çerçevesini askerlerin seferden muafiyet talepleri, tayinat bedelleri ve firar meseleleri oluşturmuştur.

II. Mahmut döneminde nasyonalist düşüncelerin etkisi Balkanlarda yaygınlık kazanmaya başlamış ve isyan hareketleri devleti uzunca süre uğraştırmıştır. Şüphesiz ki bu isyanlardan ilk başarıya ulaşanı, Eylül 1829 tarihinde Edirne Antlaşması ile bağımsızlığını kazanan Yunanlara aittir (Seyidanlıoğlu, 2014, s. 56). Yunan İsyanına dair gelişmeler incelenen deftere de yansımış ve vilayetlerden bu nedenle asker talebinde bulunulduğu tespit edilmiştir. İstanköy, Rodos, Sakız, Midilli ve Kıbrıs bölgelerinden, sona eren (hitâm-pezîr) bu isyan nedeniyle istihdam edilmek üzere aylıklı asker talebinde bulunulması bunu kanıtlamaktadır (AYN.d., 2: 2). Yine İstanköy'ün muhafazası için de ayrıca 300 nefer daha asker talep edildiği bulgusuna ulaşılmıştır.

telif ve tetkik eserler ayrı bir öneme sahiptir. Alana katkı sağlayan bu eserler Abdülmecit Mutaf tarafından 1996 yılında hazırlanan *Osmanlı arşivindeki ayniyat defterleri* isimli makalesi, Ertan Gökmen tarafından 2018 yılında hazırlanan *Ayniyat defterlerinin Osmanlı sosyo-ekonomik tarihi için önemi, bir numaralı Anadolu Adi Ayniyat Defteri örneği* adlı makalesi, Ertan Gökmen ve Ömür Yazıcı Özdemir tarafından 2018 yılında hazırlanan *Ayniyat Defterleri Işığında Aydın Vilayeti'nin İdari, İktisadi ve Sosyal Durumu (1866-1880)* adlı eserleri, Arzu Taşcan tarafından 2021 yılında yayınlanan *XIX. yüzyıl sonlarında Edirne Vilâyeti'nin idari, iktisadi ve sosyal tarihinden bir kesit (826 numaralı Ayniyat Defteri kayıtlarına göre)* ve yine aynı yazarın aynı yılda yayınladığı *1876 Yılında Edirne Vilayeti'ndeki Asayiş Problemleri (1826 Numaralı Ayniyat Defteri Verilerine Göre)* adlı makaleleri şeklindedir. Biz ise bu çalışmada belgelerin bize söylediği kadarıyla II. Mahmut döneminin Ekim-Kasım 1829 tarihinin bir kesitini ele alarak dönemin merkez-taşra yazışmalarına dair boşluğu dolduracağız.

Sefere gitmeme karşılığında askerlerin muafiyet bedeli ödemek şartı ile görevden muaf tutuldukları bilinmektedir. Defterden edindiğimiz bilgilerden hareketle muafiyet bedellerinin affedildiğine dair de kayıtlara ulaşılmıştır. Bu gibi durumlarda *askerlerin mağdur olan ailelerine istinaden* ifadelerine yer verilerek aftan bahsedilmiştir. Karesi Sancağı mütesellimine yazılan kaimede Çandarlı, Edremit, Kemer Edremit, Ayazment ve Kozak beldelerinin muhafazası için Karesi Sancağına bağlı kazalardan 500, İçel Sancağından 250 ve Alanya'dan 200 ve Adana Eyaletinden 700 nefer askerinin muafiyet bedeli ödemeyi taahhüt ederek göreve gitmediği tespit edilmiştir (AYN.d., 9: 2). Dolayısıyla 1.650 asker muafiyet bedeli ödemeyi göze alarak göreve gitmemiş ve askerler de bu bedeli ödemekten muaf tutulmuştur.

Seferler nedeniyle ortaya çıkan masraflar mübayaa, mevacib ve tayinat giderleri şeklinde hazineye yansıtılmıştır. Bu masraflar içerisinde ise en çok payı mevacib oluşturmuştur. *Askerin ekmeği* anlamına gelen tayinat giderleri de bunu takip etmiştir (Yüksel, 2009, s. 50). Askere verilen tayinatlar yiyecek maddeleri (arpa, buğday, peksimet, un, koyun), yük hayvanları (at, katır, deve gibi yük hayvanları), yem ve koşum takımları, top arabaları, mühimmatlar, cephaneye levazımı ve nakliye ücretlerinden oluşmuştur (Kurtaran, 2012, s. 2279). Ordunun yiyecek maddelerinin temininden ise Nüzül Emmini sorumlu tutulmuştur. Nüzül, sürsat veya mübayaa vergileri yoluyla temin ettiği iase ürünlerini menziller veya yakınındaki bölge ambarlarında koruyarak sefer sırasında askerlere dağıtmış veya ücret karşılığında vermiştir (Sevinç, 2010, s. 215). Bazı durumlarda muhafızların emrinde olan asker sayıları arttığından tayinat bedelleri yetmemiş ve bu gibi hallerde merkezden yeniden tayinat talep edilmiştir. Sivaslı muhafız Ömer Paşa'nın emrindeki askerlerin şimdiye kadarki tayinat bedellerini ödediği ancak bundan sonraki bedellerin ödenmesinde sıkıntı çekileceği bu nedenle tarafına akçe gönderilmesini talep etmesi (AYN.d., 12: 2) buna dairdir. Yazışma süreci Ömer Paşa'dan Nüzül Emmini İbiş Ağa'ya ve oradan da Defterdar Efendi'ye havale edilmek suretiyle yürütülmüştür. Dolayısıyla Osmanlı müesseselerindeki hiyerarşik sistem alt kademedan bir üst kuruma ve oradan da merkeze havale edilmek suretiyle icra edilmiştir. Taşranın talebine merkezden olumlu cevap verilmekle birlikte ödenen tayinat bedellerinin deftere kaydının yapılması ve merkeze iletilmesi talep edilmiştir. Bu durum devletin bütün ödemeleri kayıt altına almak istediğini göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Yeniçeri Ocağı'nın lağvedilme sürecinden hemen sonra hızlı bir şekilde sekiz alay olarak tertip edilmiş olan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusu, kuruluşundan iki sene sonra, Rusya ile savaşmak zorunda kaldığından (Pakalın, 1993: 1, s. 92-93) alay sayıları çoğaltılmış ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde birlikler kurulmuştur (Özcan, 1991, s. 457). Bu nedenle sancaklardan asker talep edilmiştir. Vilayetlerden orduya katılma sayısında artış da yaşanmıştır (Keleş, 2006, s. 229). Mütesellimler ellerindeki askerlerden bazılarını yeni orduya katılmak üzere merkeze göndermiştir. Ancak bu askerlerden bir kısmı yolculuk esnasında firar etmiştir. Kırşehir mütesellimine gönderilen kaimede yer alan, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusuna katılmak üzere gönderilen 32 nefer askere ek olarak 12 nefer daha asker eklenerek merkeze sevk edilirken 16 neferin firar etmesi (AYN.d., 14: 2) bilgisi bu duruma bir örnektir. Bu

durum üzerine merkez geriye kalanların hızlı bir şekilde sevkini ve firarilerin isimlerinin de kaydedilerek merkeze gönderilmesini (AYN.d., 14: 3) talep etmiştir. Bu durum devletin firarilere cezai müeyyide uygulayacağını göstermesi bakımından dikkate değerdir. İncelenen defterde ordudan kaçarak Anadolu'ya firar eden askerlerin cezalandırılmasına dair kayıtlara da rastlanmıştır. Bolvadin ayanı tarafından ihbar olunan meselede firar etmiş olan bir onbaşı ve üç nefer askerin yakalanması (AYN.d., 18: 1) buna dairdir. Söz konusu meselede firar eden bu askerlerin sürgün cezası ile cezalandırıldığı tespit edilmiştir.

B. İktisadî Meseleler

Osmanlı maliyesinin Köprülüler döneminden sonra bir türlü düzene sokulamadığı (Savla, 1940, s. 265) bilinmektedir. İltizama verilmiş olan şer'i ve ticari vergilere ilaveten toplanan örfi vergi gelirleri sarayın israfları ve devletin masraflarını dahi karşılamaya yetemeyecek bir hale gelmiştir. Tanzimat dönemine gelene değin devletin en önemli işleri dahi rüşvetle yürütülmeye devam edilmiş ve şahsi menfaatler devletin menfaatlerinden üstün tutulmuştur. Hemen her dönemde hazine daimî surette boş olduğundan devlet borçları, vadesi dahi belli olmayan senetlerle ödenmeye çalışılmıştır. Bu senetler ise Galata sarraflarına fahiş fiyatlarla kırdırılmış ve sarraflar da saray veya defterdara rüşvet vermek suretiyle senetlerin tahsiline çalışmıştır (Savla, 1940, s. 266). Bu kısır döngü içerisinde devlet, hazinenin sıkışık zamanlarında para tağşişine başvurarak çözüm bulmaya çalışmıştır. Dönemin bu ekonomik sıkıntısı incelenen deftere de yansımıştır. Bu nedenle iktisadi meselelere dair belge çeşitliliği de hayli fazladır. Belgelerin genel çerçevesini muhallefatın zaptı ve tahriri, vergi borçları, kamu görevlileri ile sivillerin alacak ve borçları, mukataaların iltizama verilmesi, ihtikâr (stokçuluk) meseleleri oluşturmuştur.

Ölen bir şahsın geride bıraktığı mallara muhallefat (tereke) adı verilmiştir. Bu mallar, müsadereye tabi tutularak defterlere kaydedilmiştir. Öncelikle vefat eden şahsın mal tahrirleri yapılmış, borcu varsa ödenmiş, geriye kalanı ise mirasçılar arasında paylaştırılmıştır. Bazen vefat eden şahısların çocuğunun olmadığı (bila-velet) ya da herhangi bir mirasçısının dahi bulunmadığı zamanlarda geriye kalan malları devlet hazinesine aktarılmıştır (Telci, 2007, s. 149). Herhangi bir mirasçısı olmayıp vefat eden şahsın mallarının tahririne karar verildiğinde, ilgili sancağın mütesellimi ya da ayanına kaime gönderilerek bir görevlinin tayin edilmesi istenmiş ve bu görevlinin mal tahriri yapması beklenmiştir².

Osmanlı İmparatorluğu'nda müsadere uygulaması istisnai haller dışında bir ceza uygulaması olarak sürdürülmüş ve yalnız devlet malını zimmetine geçirenlere ya da isyancılara uygulanmıştır. İlke olarak kulların mirasçısı padişah olduğundan kulların mallarına el konularak devlet hazinesine aktarılması şeklinde uygulanmıştır (Akyılmaz, 2008, s. 397). Reayanın mallarına ise nadiren el konulmuş olup katl

² Muhallefat nedeniyle bir kişinin ölümünün hemen ardından sayım memurları ölen kişinin evine gelerek sayım yapmıştır. Malları müsadere edilecek olan kişinin zengin olduğuna dair şayialar mevcut ise evlerde gizli odalar ya da mahzenler aranmış ve bu nedenle de gergin ortamlar yaşanmıştır. Siyasi nedenlerle cezalandırılan suçluların aramaları ise çok daha sert şekilde icra edilmiştir. Yaşanan gerginlikler nedeniyle gözaltı uygulamalarına da başvurulmuştur (Telci, 2007; s. 154-161).

cezasının uygulandığı bazı durumlarda ise müsadereye başvurulmuştur (Kartal, 1988, s. 33). Defterde devlet memurlarının mallarının sivillerden daha fazla oranda müsadereye tabi tutulduğu anlaşılmıştır. Devlet memurları içerisinde de askerî personel öne çıkmıştır. İzmir muhafızı Hasan Paşa'nın vefatıyla birlikte Bolayır'da olan muhallefatının tahriri için Mehmet Nuri Efendi'nin mübaşir olarak görevlendirilmesi (AYN.d., 14: 2) ve Musul Beylerbeyi Abdurrahman Paşa'nın hulefasından Hacı Şakir Efendi'nin Musul'da vefat etmesiyle, geride bıraktığı eşyaların tahriri için Neşet Efendi'nin görevlendirilmesi (AYN.d., 4: 1) bunun örneklerindendir. Tahrir edilen malların telef olmaması için ise Bağdat valisine birtakım uyarılar da yapılmıştır.

Reayaya müsadere işlemleri daha az sayıda uygulanmış olup yalnızca vefat edip herhangi bir yakını bulunmayan kimselerin terekelerine el konulmuştur (Kartal, 1988, s. 33). Yanbolu kazasına bağlı Esadlı karyesi sakinlerinden vefat eden Hasekizade Mustafa'nın geride varisi olmadığından muhallefatının beytü'l-mâl vekiline teslim edilmesi (AYN.d., 22: 2) ile Osmancık ahalisinden Kızıloğlu Hacı Osman adlı şahsın çocuğu ve herhangi bir mirasçısı da bulunmadığından geride kalan mallarının tahriri için Ahmet Tevfik Bey'in görevlendirilmesi (AYN.d., 25: 3) bunun örneklerindendir. Belgelerde tereke miktarlarına dair ise herhangi bir bilgiye yer verilmediği tespit edilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda vergi için *adet, töre, usul, kaide* anlamlarına gelen Arapça kökenli *rüsum/rüsumat* kelimeleri tercih edilmiştir (Pakalın, 1993: 3, s. 29). Yeni fethedilen yerlerdeki vergi uygulamalarının yumuşatılarak devam ettirilmesi Osmanlı vergi sistemini hem çeşitlendirmesine hem de devletin kendine has vergi sistemi oluşturmaya imkân sağlamıştır (Tabakoğlu, 2007, s. 582). Tımar sisteminin bozulmasıyla birlikte vergiler mukataa adı altında hazine tarafından işleme konulmaya başlanmış ve mukataalar, Tanzimat dönemine kadar, belli bir bedel karşılığında seneden seneye ya da kayd-ı hayat şartıyla iltizama verilmiştir (Pakalın, 1993: 2, s. 578). İncelenen defterde vergilerin merkeze gönderilmesinde gecikmeler yaşandığı veya vergilerin eksik gönderildiğine dair kayıtlara ulaşılmıştır. Vergi borçlarına yönelik meselelerin çoğunu ise mukataayı üzerine alan mültezimin, vergiyi merkeze zamanında göndermemesi meselesi oluşturmuştur. Vergilerde yaşanan gecikmeler nedeniyle ilgili vilayetin ayanı ya da mütesellimi uyarılmış ve tahsilatı göndermesi hususunda ikaz edilmiştir. Yenice Karasu ayanının 1828 senesi ağnam-ı miriye gelirlerinin bir kısmını merkeze gönderip diğer bir kısmını ise göndermediğinden ödenmemiş olan kısmın toplu bir şekilde göndermesine dair uyarılması (AYN.d., 7: 3) buna dairdir.

İltizam özel bir şahsın devlete ait herhangi bir vergi gelirini belli bir yıllık bedel karşılığında üzerine alması anlamına gelmiştir. Bu işi yapan kimseye ise mültezim adı verilmiştir (Genç, 2000, s. 154). İltizam uygulamasını vergilendirmenin özelleştirilmesi olarak da tanımlamak mümkündür. İncelenen defterde mültezimlerin reayadan gereğinden fazla vergi talebinde bulunduklarına dair kayıtlara rastlanmıştır. Mudanya ahalisinden Mehmet Emin ve Zeliha adlı şahısların Mudanya'da bulunan çiftlikleri için öşür bedeli olarak her yıl 30 kuruş ödedikleri vergiyi 1829 yılında Mültezim Mustafa'nın 750 kuruşa çıkarması üzerine mağduriyetlerini merkeze bildirmeleri

(AYN.d., 12: 3) ve bunun üzerine mağduriyetin giderilmesi için Bursa mütesellimi Derviş Bey'in haberdar edilmesi ve ilgili meblağın mültezimden alınarak mağdurlara teslim edilmesi sağlanmıştır. Mukataa kelimesi de vakıf veya miri arazinin ziraat amacıyla kiralanması anlamına gelmiştir. Mukataa uygulaması ile iltizam usulü benzerlik arz etmiştir. Mukataa olarak kiralanana bir akar mülk hükmünde olmayıp senelik bir bedel karşılığında kiraya verilmiştir (Durmuş, 2020, s. 50-51). XVIII. yüzyıldan itibaren merkezi otoriteyi güçlendirmek amacıyla mukataalar sancak, vali ve mütesellim beylerine iltizama vermeye başlanmıştır (Genç, 2000, s. 157). Defterde mukataaların ilgili vilayetin mütesellimi veya valisine verildiği ve mukataa yerine *mâl-ı maktû* tabirinin tercih edildiği anlaşılmıştır. Sivas eyaletinin *mâl-ı maktû*sunun Sivas mütesellimine iltizam olarak verilmesi meselesinde toplam mukataanın 3 yük³ 24.172 kuruş olduğu aktarılmıştır. Söz konusu miktar merkeze gönderilmediği için bir an önce gönderilmesi gerektiği belirtilmiştir (AYN.d., 34: 2). Mukataa gelirleri, cizye ve avarızdan sonra devletin en önemli üçüncü gelir kaynağını teşkil etmiştir (Şensoy, 2014, s. 203). Merkezi otoriteyi güçlü tutmak amacıyla devlet görevinde gevşeklik gösterip gelirleri göndermeyi geciktiren mültezimler ise görevden el çekirmiştir. Maraş Valisi ve Niğbolu Muhafızı Mehmet Bey'e iltizam olarak verilen Ayıntap mukataası gelirlerinin merkeze göndermediğinin anlaşılması üzerine Mehmet Bey'den iltizamın alınması ve Ayıntap mütesellimi silahşöran Mustafa Bey'e tevcih edilmesi (AYN.d., 34: 3) bunun örneğidir.

Defterde borç alıp verme meselesine dair kayıtlara da yer verilmiştir. Bu husus ile alakalı defterde, dört borç kaydına rastlanmıştır. Bunlardan ilki sivil şahıslar arasında yaşanan borç-alacak meselesi olup Halebi Hatahaco adlı zimminin Halep ahalisinden seyyafzade⁴ Seyyid Abdurrahman'dan 33.375 kuruş alacağı olduğu halde borçlunun vefatı üzerine alacağın tahsil edememesi (AYN.d., 23: 3) durumudur. Yazılan arzuhal üzerine Halep mütesellimi bilgilendirilmiş ve mağdurun hakkının verilmesi (ihkak-ı hak) talep etmiştir. Sivil şahıslar ile kamu görevlileri arasında da borç-alacak meselesine rastlanmıştır. Sarraf taifesinden Ohan adlı zimminin Adana Beylerbeyi Memiş Paşa'dan alacağı olduğu halde borçlunun vefat etmesi üzerine alacağını tahsil edememesi (AYN.d., 29: 3) buna dairdir. Memiş Paşa'nın muhalefatının tahriri yapıldıktan sonra mirası Konya'da bulunan oğluna gönderilmiş olduğundan, mağduriyetin giderilmesine yönelik Konya mütesellimi bilgilendirilmiştir. Bu gibi borç-alacak meselelerinde alacaklıların mağdur edilmemesi için belgelerde ivedilikle hareket edilmesi hususunun aktarıldığı anlaşılmıştır.

³ Osmanlı maliyesinde bir ölçü birimi olarak kullanılan Arapça karşılığı himl olan yük, Osmanlı İmparatorluğu'nda sabit değeri olmayıp değişiklik gösteren bir ağırlık birimi olarak kullanılmıştır. Hayvan ya da araba üzerine muhafaza edilerek konulan mallar için ayrı bağlama usulleri kullanılarak özel taşıma denklemleri yapılmıştır. Bu denk işini yapan kimselere ise devlet yük başına ücret ödemiştir. Pazara getirilip satılan mallardan alınan damga verisi (*bâc-ı bâzâr*) ya da *rûsûm-i âmediyye* gibi vergiler yükün cinsine göre değişmekle birlikte yük başına alınmıştır. Deve yükü için belirlenen miktar 7-10 kile (179,6-256,5 kg), at yükü için 4-5,5 kile (102,5-141 kg), katır yükü için 4-5,5 kile (102,5-141 kg) eşek yükü için 60-80 kg (tahmini), araba yükü için 260-1000 kg., gemi (deniz) yükü için 100-360 ton ortalama değer, gemi (nehir) yükü için 6,7-8,2 ton (Fırat ve Dicle'de) olarak belirlenmiştir (İşbilir, 2013, s. 46-48).

⁴ Kılıç, kılıççı (Sami, 1996, s. 754).

İhtikâr reayanın zaruri ihtiyaçları olan yiyecek içecek maddelerinin ucuz fiyatla toplanıp fiyatlar yükselince piyasaya sürülmesi olarak tanımlanmıştır. Bu işi yapanların haksız kazanç elde ettikleri ve vurgunculuk yaptıkları aşikârdır (Öztel, 2019, s. 361). Bu işi yapanlara ise *muhtekir* adı verilmiştir (Pakalın, 1993: 2, s. 571). İhtikâra yönelen tüccarın hedefi sattığı üründen yüksek kâr elde etmektir. Stokçuluğu yapılan ürünün fiyatı usulsüzce artarken, artan fiyatlar karşısında reayanın alım gücü ise düşmüştür. Bir kısım eşyaya narh konulmasına da bu yüzden ihtiyaç duyulmuştur (Öztel, 2013, s. 304). Defterde odun stokçuluğu yapıldığına dair kayıtlara rastlanmıştır. Enderun-i Hümayun ve Asakir-i Hassa'nın tayinât ihtiyacı olan odunun temini için görevlendirilen Hassa Silahşörü Süleyman Ağa'nın İznikmit'ten odun tedarik ettiği sırada 8.000 çeki odunu stoklayan bir esnafın varlığını haber alarak (AYN.d., 22: 3) durumu merkeze bildirmesi üzerine ihtikara yönelen esnafın mallarına el konulduğu ve hatap eminine de tesliminin sağlandığı tespit edilmiştir.

C. Mülkî Meseleler

Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim sistemini meydana getiren temel kurumlar zaman içinde değişiklik arz eden karma bir yapıya sahip olmuştur. Toplum genel anlamda yönetilenler (reaya) ile yönetici sınıfı (askeri sınıf) olmak üzere ikili bir tasnife tabi tutularak değerlendirilmiştir (Findley, 2014, s. 4-5). Erkân-ı erbaaya göre ise dört katmanda değerlendirilen toplum ehl-i kılıç, ehl-i kalem, çiftçi, zanaatkâr-esnaf-tüccardan oluşmuştur (Tuğluca, 2016, s. 19). Padişahın görevi ehl-i kılıcın kılıcıyla, ehl-i kalemin de kalemle bu dört sınıfı zapt etmesidir.

Reaya olarak adlandırılan sınıf esas üretici topluluktur. Bu topluluk köylü-çiftçi, esnaf ve zanaatkâr ile tüccarlardan müteşekkil olup elinde beratı bulunmayan kesimdir (Ünal, 2012, s. 277). Tanzimat dönemine kadar reayayı Müslüman ya da gayrimüslim tüm tebaa oluşturmuş, hakları ise kanunlarla garanti altına alınmıştır. Reayanın vazifeleri devlet başkanına itaat etmek, vergi vererek yönetici kadroyu desteklemek, ülkeyi imar etmek ve birbirinin hukukunu gözetmek şeklinde sıralanmıştır. Bu teorik çerçevede yönetilen ile yönetici sınıflar arasındaki ilişki her zaman devletin öngördüğü ölçüde cereyan etmiştir. Yöneticinin reayaya ağır gelecek her türlü davranışı zulüm olarak adlandırılmış, yükümlülüklerini yerine getirmeyen ya da suç işleyen memurlar görevden el çektirilmiş, yerleri değiştirilmiş, rütbeleri indirilmiş, sürgün gibi ağır cezalarla cezalandırılmıştır (Ünal, 2012, s. 277). İncelenen defterde bununla alakalı olarak İskilip Müftüsü Seyit Ahmet'in kötü bir eyleminden dolayı görevden azledilip yerine Mehmet Hilmi'nin tayin edilmesi (AYN.d., 23: 2) meselesi ile karşılaşmıştır.

Reayadan kimseler, kanunlara aykırı eylemler icra ederek toplumsal düzeni bozmaya çalıştıklarında bulundukları mahalden uzaklaştırılıp başka bir mahalle sürgüne gönderilerek zorunlu bir ikamete tabi tutulmuştur (Poyraz, 2020, s. 502). Ahaliye karşı kötü eylemleri nedeniyle kendisinden şikâyetçi olunan İskilip Voyvodası Zaim Şakir'in suçlu bulunarak görevden el çektirilmesi (AYN.d., 30: 1) buna dairdir. Söz konusu meseleden dolayı Çorum müteselliminin ahalinin asayişini ile memnuniyetinin sağlanması hususunda da tembihlendiği de anlaşılmıştır.

Devlet-toplum anlayışına uygun olarak padişah tebaasına adalet sunmayı en temel vazifesi olarak addetmiştir (Tuğluca, 2016, s. 31). II. Mahmut döneminde de Meclis-i Vâlâ'ya yapılan şikâyetlerin 1-2 günden uzun süre bekletilmemesi, herhangi birinden şikâyet gelirse konunun araştırılıp incelenmesi, haklı olunduğu anlaşılmaması halinde evrakın bulunduğu kalemin sorumlu tutulup gereğinin yapılması (Akyıldız, 1993, s. 63) hususlarında memurlar bilgilendirilmiştir. Bu nedenle devlet reayanın yaptığı şikâyetleri, haksızlıklara gösterdikleri tepkileri dikkate almış ve memurların görevini kötüye kullanarak suç işlemesine engel olmuştur. Defterde görevini kötüye kullanan memurlara da sürgün cezası verildiği anlaşılmıştır. Konya mütesellimine hoş olmayan cümleler sarf eden Kethüda Hacı Osman'ın sürgüne gönderilmesi (AYN.d., 29: 1) bunun örneğidir. Sürgün cezası alan suçluların ıtlak edildiklerine⁵ dair de hükümlere yer verilmiştir. İtlak sebebi olarak ise suçluların perişanlıklarına merhameten affedildikleri aktarılmıştır. Biga Sancağı Çal kazası ayan vekili olan Hacı Mehmet'in uygunsuz hareketinden dolayı Sofya'ya sürgüne gönderilmesi meselesinde perişan haline merhameten affedilmesi (AYN.d., 13: 2) buna dairdir. İncelenen ceza hükümleri ile ıtlak hükümlerinden yola çıkılarak ceza sürelerini tespit edebilmek ve suçluların gönderildikleri bölgeler hakkında bilgi sahibi olabilmek de mümkündür.

II. Mahmut, köklü mülki tedbirleri icraata geçirerek memurları maaşa bağlamış ve haraç toplamak ile rüşvet almayı da yasaklamıştır. Ancak padişah maaş giderlerinin karşılanması için hangi gelirlerin kullanılacağı konusunda ise herhangi bir planlama yapmamıştır (Findley, 2014, s. 169). Bu nedenle maaş sisteminin kabul edilmiş biçimi, padişah ve danışmanlarının mali politikalar konusundaki yetersizliğini ortaya koymuştur. İncelenen defterde memur atamalarına yönelik tek veri ile karşılaşmıştır ki bu da imamlık vazifesine dairdir. İmamlar şehir örgütlenmesinde yer alarak Tanzimat dönemine kadar bulundukları mahallin düzen ve asayişinden sorumlu tutulmuşlardır (Beydilli, 2000, s. 182). Tayinle atama ya da babadan oğula geçmek suretiyle atanmakta olan imamlar vazifelerine padişah beratı ile başlamışlardır. Kayseri Kalesi imamı olan Osman halifenin vefatından sonra imamlık vazifesinin oğlu Seyyid Ahmet'e devredilmesi (AYN.d., 14: 3) buna dairdir. Defterde taşrada görev yapan personelden duyulan memnuniyetlere dair belgelere de yer verilmiştir ki Hamit Mutasarrıfı Tahir Bey'e yaptığı hizmetlerinden dolayı teşekkür edilmiş ve görevine aynı kararlılıkla devam etmesi de istenmiştir (AYN.d., 25: 2).

⁵ Osmanlı ceza hukukunda ta'zir kategorisinde yer alan ağır cezalardan olan sürgün cezası ile suçluların ıslah edilip topluma yeniden kazandırılması amaç edinilmiştir. Söz konusu cezalar ile suçlu bulunan şahıs bulunduğu bölgeden başka bir bölgeye gönderilerek zorunlu ikamete tabi tutulmuş ve cezası infaz edilmiştir. Muvakkat olarak cezalandırılmış ise ıslah-ı nefis (nefsini ıslah) edinceye değin müebbet olarak gönderilmiş ise ömür boyu kendisine uygun görülen cezayı çekmiştir. Muvakkat cezalarda ıslah-ı nefis eden suçlunun ceza süresi tamamlandığında affedilerek ıtlak edilme (salıverilme) yetkisi padişaha aittir. Kimi zaman genel ya da özel aflarla suçlular salıverilebilmiştir (Poyraz, 2020, s. 512).

D. Adlî Meseleler

İslam hukukuna cari olan Osmanlı İmparatorluğu'nda suçlar şahsın haklarına karşı işlenen katl suçu⁶, Allah'a karşı işlenmiş suçlar (hırsızlık, şarap içme, zina, zina iftirası, kazf, yol kesme, irtidat veya İslam dinini terk etmek) ve ceza yetkisinin hâkimin takdirine bırakıldığı ta'zir suçları olarak üç kategoride değerlendirilmiştir (Akbulut, 2003, s. 167-168). İncelenen defterde ise suçlar devlete isyan (bağy) ve gasp olarak kaydedilmiş ve cezai müeyyide olarak ise sürgün (nefy) uygulamalarına dair verilere ulaşılmıştır. Mülki meseleler bahsinde sürgün cezası alan memurlardan bahsedildiği için burada sadece sivillerin cezalandırılması hususuna yer verilmiştir. Defterde sürgün hükmü ile alakalı iki veri mevcut olup her ikisi de gayrimüslimlerle alakalı cezalar olarak karşımıza çıkmıştır. Gayrimüslimlerin cezalandırılma işlemlerinde cemaat liderleri etkin rol üstlenmiş ve resmi yazışmaları da patrikler tarafından yapılmıştır (Poyraz vd., 2021, s. 276). Cezalandırılan şahısların hangi suç türü nedeniyle cezalandırıldıklarına dair herhangi bir çıkarıma gitmek ise mümkün değildir. Ankara'ya sürgüne gönderilmiş olan Ermeni milletinden Anton ile oğlu Artin, Kuyumcu Hazan, Berus oğlu Petrak, Simkeş ile Tavukçu ile oğlu Rabih adlı zimmilerden Anton, oğlu Artin, Simkeş ve Tavukçu Mıgırdinik'in salıverilmesi (AYN.d., 27: 3) ve yanlışlıkla Boyabad'a sürgüne gönderilen Eczacı Anton, kardeşi Francesko ve biraderlerinden bahsedilmiştir. Bu durum sehven cezalandırılan kimselerin varlığını ortaya koyması bakımından dikkate değer bir husus olarak karşımıza çıkmıştır.

Sürgün cezasından bahsedilen diğer bir belge de Ermeni milletinden olup İstanbul'da ikamet eden Marabet adlı bir kadının ekibi ile sürgüne gönderilmesidir (AYN.d., 40: 1). Söz konusu kadın ile 11 neferi Mihaliç'e, 30 neferi ise Bandırma'ya sürgün edilmiştir. Sürgün sebepleri işledikleri kabahatten dolayı denilerek geçirilmiştir. Bu durum suçun ayrıntısını öğrenmeyi imkânsız kılmıştır. İslah-ı nefis etmeleri üzerine Madabet ile 11 nefer adamı Dersaadet'e gönderilmek üzere mürur tezkiresi verilerek salıverilmiştir. Bandırma'ya gönderilen 30 neferin akıbeti hakkında da herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

Bağy suçu silahlı bir grubun kendilerince haklı gördükleri sebeplerle devlet başkanını devirmek için isyan etmeleri olarak tanımlanmıştır (Aydın, 2019, s. 189). İslam hukukçuları bu suç türüne ne tür bir ceza verilmesi, verilecek cezanın ta'zir mi yoksa had kapsamında mı değerlendirilmesi gerektiği hususunda görüş ayrılıklarına sahiptir. Bağy suçuna Kur'an ve hadislerde yer verilmemiş oluşu had kapsamında değerlendirilmesini imkânsız kılmaktadır (Bardakoğlu, 1996, s. 549). Ta'zir grubunda ele alınması ise daha makul olarak değerlendirilmiştir. Sınırları hükümdarın iradesi ile çizilen ta'zir ceza grubu hem şer'i hem de örfi yönü bulunan din ile çelişmeyen fakat onu tamamlayan bir ceza grubudur (Poyraz, 2020, s. 499). Defterde bağy suçuna dair tek veri Kabakçızâde Abdülkerim'in kavvas mübaşeretıyla Kütahya'ya sürgüne gönderilmesi meselesidir (AYN.d., 16: 3). Söz konusu belgede suçun detaylarına ya da

⁶ İbn Teymiyye'ye göre katl suçu üç kategoride kasıtlı, kasıtlıya benzer hatalı ve hatalı öldürme olarak (Teymiyye, 1999, s. 133); Colin Imber'e göre ise katl suçu dört kategoride değerlendirilmiştir. Dördüncü kategori olarak dolaylı öldürmeden suçundan bahsetmiştir (Imber, 2004, s. 252).

suçlunun ne zaman salıverileceğine dair herhangi bir bilgiye yer verilmediği tespit edilmiştir.

Bir kimseye üstün gelmek veya bir şeyi zorla almak anlamında gelen gasp, hukuk terimi olarak mezheplere ve mezheplerin içindeki âlimlere göre farklı şekillerde tanımlanmıştır. Hanefi hukukçularının genel görüşüne göre gasp edilen malda meydana gelen artışlar mevcutsa iade edilmesi, değilse tazmin yükümlülüğü doğmuştur (Aydın, 1996, s. 387). Gasp bir ta'zir suçu sayıldığından cezai sorumluluk da devlet başkanına atfedilmiştir (Aydın, 1996, s. 389). İncelenen defterde gasp suçuna tek veride rastlanmıştır. İran tüccarlarından Mehmet Ali adlı şahsın, Erzurum tarafında bulunan hazineye gönderilmek üzere memur Bekir Tatar adlı kişiye teslim ettiği iki adet hurcun⁷, Erzurum'a bağlı Çiftlik kasabası sakinlerinden Hasan Kasım tarafından gasp edildiği (AYN.d., 5: 1) aktarılmış olmakla birlikte olayın akıbetine dair herhangi bir bilgiye yer verilmemiş fakat gasba konu olan hurçların iadesinin sağlandığı tespit edilmiştir.

E. Sosyal Meseleler

Defterde yer alan sosyal meseleler eşkıyalık, muhacirlere yardım ve mürur tezkiresi olarak belirlenmiştir. Devlet eşkıyalık olaylarını büyük çaplı olmadan ve isyanlara dönüştürmeden, pazarlık ya da bastırma siyaseti güderek etkisizleştirmeye çalışmıştır. Eşkıyalık faaliyetleri silah ya da başka bir şekilde zor kullanmak, yol kesip baskın yapmak, mal ile cana kastetmek ve kamu düzeni ile güvenliğini yok saymak şeklinde icra edilmiştir (Öz, 2017, s. 11-12). Mevcut siyasi iktidara başkaldırma niteliği taşımaması yönüyle bağy suçundan ayrılmıştır (Bardakoğlu, 1995, s. 463). Eşkıyalık suçu had ceza grubuna girdiği halde suçu işleyenler devlet tarafından asi olarak addedilmiş ve *siyaseten katl* kapsamında ele alınıp cezalandırılmıştır. En az üç kişi tarafından icra edilen suçun cezası dört şekilde ifa edilmiştir. Bunlar; öldürülme, asılma, el ile ayakların çaprazlama kesilmesi ve sürgündür (Bardakoğlu, 1995, s. 465).

İktisadî krizlerin sıklıkla yaşandığı, halkın yoksullukla boğuştuğu dönemlerde eşkıyalık faaliyetleri de artış göstermiştir. II. Mahmut döneminin siyasi ve ekonomik olarak buhranlı yapısı eşkıyalık faaliyetleri için uygun zemini oluşturmuştur. Kamuoyu nazarında eşkıyalar basit suçlular olarak değil, adaleti sağlayan kahramanlar olarak değerlendirilmiştir. Bu yönü ile Eric Hobsbawm devlet otoritesi ve feodal beylere göre suçlu sayılan sosyal eşkıyanın gerçekte yasa dışına düşmüş köylü olarak tanımını yapmıştır. Dolayısıyla literatüre sosyal eşkıyalık (Hobsbawm, 1997, s. 11-12) kavramı kazandırılmıştır. Sosyal eşkıyalık, yoksulluk ve zulme karşı baskı uygulayan ve adaletsizliği yayan bölgesel güçlere karşı başkaldırı niteliği taşımıştır. Tanımı ne olursa olsun devlet nazarında ise kanun ve kaidelere karşı gelen herkes eşkıya olarak addedilmiştir (Yiğit, 2017, s. 567). Defterde eşkıyalık ile alakalı dokuz belge tespit edilmiştir. Bu belgelerin neredeyse tamamı ise bölge halkından destek gören Zeybek Atçalı Kel Mehmet'e aittir. Ege bölgesinde meydana gelen bu faaliyetlerin 1829-1830 yılları arasında devleti bir hayli uğraştırdığı anlaşılmıştır. Atçalı Kel Mehmet hakkında *zeybek haşeratı* ve *eşkıyası* gibi ifadelerle yer verilmiştir. Ömer Lütfi Efendi'ye gönderilen

⁷ İçine eşya konulan meşinden yapılmış büyük heybe (Sami, 1996, s. 577).

kaimede, zeybek haşeratının Aydın Güzelhisar bölgesini istila ettiği, isyanın Tire ve Bandırma kazalarına da sıçradığı, Turgutlu kasabasına doğru yayılmaya başladığı ve isyanın bir an önce bastırılması gerektiği (AYN.d., 5: 3) belirtilmiştir. Aydın mütesellimine gönderilen kaimeler de bu bilgiyi teyit eder niteliktedir (AYN.d., 23: 4). İlyas Ağa'ya gönderilen kaimede ise isyancıların Ödemiş kazasına hızla ilerlediği, Saruhan Mütesellimi Hacı Mehmet Ağa, Menteşe Mütesellimi Osman Ağa ve Lütfi Efendi'nin de durumdan haberdar edilip kış basmadan isyanın sonlandırılmasının beklendiği (AYN.d., 35: 3) aktarılmıştır. Söz konusu isyanın bastırılması hususundaki katkı ve gayretlerinden dolayı Saruhan mütesellimi takdir de edilmiştir (AYN.d., 45: 2). Atçalı Kel Mehmet ise yerel yöneticilerin halka kötü davranışından dolayı isyan etmiş ve amacını yoksul halkı zalim mültezimlerin baskısından kurtarmak olarak belirtmiştir. Yerel yöneticilerin topladığı keyfi vergilerin kaldırılmasını sağlamakla birlikte merkezi hükümetin emrettiği diğer vergilerin toplatılarak merkeze göndermesine de aracı olmuştur. Ancak devlet tarafından isyancı olarak addedildiğinden Haziran 1830 tarihinde öldürülmüş ve isyanı da son bulmuştur (Gökbunar, 2004, s. 30-32). Defterde yer verilen diğer bir isyan hareketi de Soma kazasından Burunsuz Arap adlı zeybek tarafından icra edilmiştir. Ufak çaplı eşkıyalık icra ettiği belirtilen bu şahsın taşrada haydutluk yaparak gezip dolaşırken görülmesi üzerine merkeze bildirildiği ve konu ile ilgilenmek üzere Bursa naibinin görevlendirildiği (AYN.d., 31: 2) tespit edilmiştir.

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda imzalanan Edirne Antlaşmasıyla Sırp'lara özerklik verilirken Yunanlılar da bağımsızlıklarını elde etmiştir (Turan, 1951, s. 111). Balkanlar'da yaşanan bu karmaşa nedeniyle baskıdan kaçan Türk-Müslüman unsur Anadolu'ya sığınmak durumunda kalmıştır. Anadolu'ya sığınan muhacirlere devlet vergi ve askerlik gibi hususlarda birtakım kolaylıklar sağlamış ve onları Bursa, Eskişehir, Amasya, Afyonkarahisar başta olmak üzere çeşitli iskân bölgelerine yerleştirmiştir (Günay, 2012, s. 137). Defterde muhacirlerle alakalı dört belge tespit edilmiştir. Bunlardan ilki Varna muhacirlerinden olup Bursa'da iskanları sağlanan Seyyid Ali'nin annesi Fatma, kardeşleri İbrahim ve Mustafa'nın sefalet içinde yaşadıklarını bildirdikleri (AYN.d., 7: 1) belgedir. Merkezden Bursa mütesellimine gönderilen tezkirede ise söz konusu şahıslara mürur tezkiresi verilerek İstanbul'a gönderilmelerinin sağlanması istenmiştir. Mora'ya bağlı Tripoliçe ahalisinden olup vatanı işgal edildiğinden Bursa'ya yerleştirilen Abdülhalik adlı şahsın da yardım taleplerine merkezden yine olumlu cevap aldığı (AYN.d., 32: 1) anlaşılmıştır. Diğer bir meselede Mora muhacirlerinden Maznun'un beş kişilik ailesi ile İstanbul'a gelmesi üzerine İzmir'de kalan kardeşlerinin de yanına gelmesi için yazdığı izin dilekçesi (AYN.d., 23: 1) olmakla birlikte Maznun'un talebi onaylanmamıştır. Karşılaşılan diğer dilekçede ise İzmir'e yerleştirilen Mora muhacirlerinden Kamile Hanım'ın eşi Şevki Ağa'nın henüz İzmir'e gelmemiş olması nedeniyle görüşmesi Rukiye, oğulları Yusuf ve Raşit ile yoksulluk içinde yaşadıklarını merkeze bildirdiği (AYN.d., 40: 4), yardım taleplerine olumlu cevap verildiği fakat İstanbul'da ikamet taleplerine olumsuz cevap verildiği tespit edilmiştir.

Mürûr tezkireleri devlet sınırları içerisinde seyahat etmek amacıyla verilen izin ve geçiş belgeleridir (Kütükoğlu, 2006, s. 60). Bu uygulama emniyet ve asayiş açısından mahalli idarecilere kolaylık sağlamış ve iç göçü de kontrole tabi tutmuştur. Devlet bu izin belgesi ile nüfus hareketliliğini minimuma indirmiş ve sadece zorunluluk gerektiren hallerde geçişlere izin vermiştir. XIX. yüzyıl ile birlikte mürur tezkiresi ya da yol hükmü olarak da anılan bu belge, genellikle yabancı elçilik mensupları, tüccarlar, yerli ve yabancı ruhbanlara verilmiş ve onların geçeceği yerlerin idarecilerine hitaben kaleme alınmıştır (Kütükoğlu, 2006, s. 60). Tezkirelerde seyahat eden kişinin adı, amacı, nereye gideceği, kaç kişi ile seyahat edeceği gibi bilgilere yer verilmek suretiyle hazırlanmıştır. Görevlilerden seyahat boyunca yolcuları hiçbir suretle rahatsız etmemeleri ve güvenli şekilde yolculuk yapmalarına olanak sağlamaları talep edilmiştir (Sezer, 2003, s. 111). Defterde İstanbul'a yapılan eş, dost, akraba ziyaretleri için dahi mürur tezkiresinin alınmasının zorunlu tutulduğunu anlamak da mümkündür. Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusunda görevli Yüzbaşı İbrahim Ağa'nın Kastamonu Köni kazasında bulunan annesini İstanbul'a getirmek amacıyla ruhsat talep etmesi (AYN.d., 26: 2) ve dilekçesi kabul edildikten sonra annesini getirebilmesi buna dairdir. İmparatorluk sınırları içerisinde yapılacak olan gidiş ve dönüş bütün seyahatler için yeni tezkirelerin alınması gerekli görüldüğünden her bir belge için onay süreci beklenmiştir. Onbaşı Hüseyin'in hanımı Ayşe'nin akraba ziyareti için tezkire ile Tosya'ya gittiği ve dönüş için yeni bir tezkire talebinde bulunduğu ancak onay gelmediğinden dönüşünü gerçekleştiremediği (AYN.d., 29: 3) bunun örneğidir. Belgelerde her işi olana mürur tezkiresi verilmemesi gerektiği ve bu konuda taşrada bulunan görevlilerin sürekli tembihlendiği de anlaşılmaktadır. Kayseri'de ikamet eden bazı gayrimüslim kimselerin, İstanbul'a gitmek için Kayseri müteselliminden mürur tezkiresi talep ettikleri Kayseri müteselliminin ise buna olur verdiği bunun üzerine Kayseri müteselliminin olur olmaz mürur tezkiresi vermemesi konusunda uyarıldığı (AYN.d., 34: 1) anlaşılmıştır.

F. İstanbul'un İhtiyaçları

Osmanlı İmparatorluğu'nda İstanbul'un ihtiyaçlarının karşılanması hususuna tarihin hemen her devrinde önem verilmiştir. XVIII. yüzyıldan sonra taşradan göçlerin artması ile iyice artan İstanbul'un nüfusu şehirde yiyecek, içecek, giyecek sıkıntısı yaşanmasına sebep olmuş, yakacak ihtiyacını artmış ve büyük kıtlıklara neden olmuştur (Özkaya, 2020, s. 319). Söz konusu dönemde İstanbul nüfusunun yarım milyona yakın olduğuna dair tahminler yapılmıştır (Güran, 1986, s. 246). Bu nedenle İstanbul'un iaşesinin sağlanması hususunda problemler yaşanmaması amacıyla 25 Ekim 1793'te Zahire Nezareti⁸ teşkil olunmuştur (Güran, 1986, s. 248). Defterden edinilen verilerden yola çıkılarak İstanbul'un ihtiyaçları zahire ihtiyaçları ve amele gereksinimleri olarak belirlenmiştir. Şehrin en önemli problemlerinden biri ise zahirenin zamanında gönderilmemesi ya da hiç gönderilmemesi meseleleri olmuştur.

⁸ Tüccarların zahire işlerini denetlemek, ayrıntılı gelir gider hesapları yapmak, fırıncıların satış fiyatlarını takip etmek, ekmek kalitesini denetlemek, zahire taşıyan gemilerin sayısını artırmak ve zahirenin öncelikle İstanbul'a teminini sağlamak nezaretin başlıca görevleri olmuştur (Güran, 1986, s. 248).

Her yılın kasım ayından sonra nakliye işleri sıkıntıya düştüğünden bu aya kadar zahirenin deniz yolu ile taşınması gerektiği belirtilmiştir. Zahire nakli ise *kapan tüccarları* tarafından gerçekleştirilmiştir. Hububat cinsinden zahire İstanbul'un ambar, değirmen ve fırınlarının bulunduğu Unkapanı semtine tevzi edilmiştir (Çağman, 2016, s. 133- 134).

Nüfus artışına paralel olarak mal temini konusunda talepleri karşılamak amacıyla taşraya sürekli emirler de gönderilmiştir (Özkaya, 2020, s. 321). II. Mahmut döneminde ekonomik problemler nedeniyle yasadışı hareketler artmış ve merkez taşraya söz dinletemez hale gelmiştir. Dönemde halkın kolay para kazanma istediği artmış, fiyatlar oldukça yükselmiş ve halkın alım gücü de düşmüştür. Bu noktada ise devlet, zahire vb. gibi ticaret ürünlerini esnaftan bazen maliyet fiyatına bazen de maliyetinin altına alarak tayin edilen görevliler aracılığıyla halka arz etmiştir (Göktepe, 2017, s. 858). İstanbul'un iâşesi için devlet, Ekim-Kasım 1829 tarih aralığında taşradan zahire talebinde bulunmuştur. Bu amaçla Kayseri müteselliminden, Bozok Sancağına ait zahirenin İznikmit iskelesine naklinin sağlanması talep edilmiştir (AYN.d., 27: 1). Nakil işlemi için Ali Ağa görevlendirilmiş ve nakli kış gelmeden ivedilikle sağlaması gerektiği de (AYN.d., 20: 2) belirtilmiştir. Nakil işleminde Kayseri mütesellimine Sivas, Çorum, Bozok, Kırşehir ve Zile mütesellimlerinin gerekli yardımları sağlaması hususu da aktarılmıştır (AYN.d., 20: 3). Ancak defterdeki verilerden yola çıkılarak zahirenin içeriğine dair herhangi bir çıkarıma gidebilmek mümkün görünmemektedir. Söz konusu zahirenin ise teminlerinin Batı ve İç Anadolu bölgelerinden karşılandığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Buğday kaçakçılığı devletin hemen her döneminde önlenememiştir. Taşradan gönderilen zahire çoğunlukla İstanbul'a ulaşamamıştır (Özkaya, 2020, s. 324). Kimi zaman ise sancaklarda dahi buğday kıtlığı yaşanabilmıştır. Bu gibi durumlarda buğday ihtiyacı civar sancaklardan veya kazalardan karşılanmaya çalışılmıştır. Bununla alakalı olarak Rodos hazinesi için Mentеше sancağından 1.000 kile olarak alınan buğdayın söz konusu sene için 10.000 kileye çıkarılması gerektiği (AYN.d., 21: 1) belirtilmiştir. Bozok sancağına bağlı Gedikbuçuk kazasında bulunan 403 kile buğdayın Maden-i Hümayun Emmini Salih Efendi tarafından 48 kuruşa satın alarak Yozgat'ta bulunan ekmekçi esnafına 80 kuruştan satılması (AYN.d., 32: 3) meselesinde Salih Efendi'nin yüksek kâr amacı güttüğü ve Gedikbuçuk esnafına da herhangi bir ödeme yapmadığı kaydına da defterde yer verilmiştir. Ancak söz konusu şahsa gereğini yapması hususunda Yozgat müteselliminin bilgilendirildiği de anlaşılmıştır.

İstanbul'un zahire ihtiyacı haricinde amele ihtiyacının da mevcut olduğu tespit edilmiştir. Taşçı, marangoz ve fırıncı amelesine olan ihtiyaç yine Anadolu'dan temin edilmiştir. II. Mahmut döneminde mimarlık teşkilatının sorunları ele alınmış ve şehreminliği ile mimarbaşılık Ebniye-i Hassa Müdürlüğü olarak 1831 yılında birleştirilmiştir (Turan, 2020, s. 91). Devletin her türlü inşaat ve bina yapım işleri hassa mimarlar dairesi tarafından yürütülmüş ve görevlendirilen amele ücretleri de bu daire tarafından ödenmiştir. Hassa mimarlar ocağında her işten anlayan ustalar hazır bulundurulmakla birlikte, ameleye ihtiyaç duyulduğunda bu ihtiyaçlar acemi oğlanlar ocağından karşılanmıştır. Defterde İstanbul'da inşa edilecek Ebniye-i miriye'nin inşaatı

için taşçı amelesinin azlığından bahsedilmiş ve Kayseri Sancağından taşçı amelesi talep edilmiştir (AYN.d., 6: 1). Gönderilecek amelelerin gayrimüslim olmaması ve sevkîyatın hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilmiştir.

İmparatorlukta XVIII. yüzyıldan itibaren önemi azalan kadırgaların yerini kalyonlar almaya başlamıştır (Bostan, 2011, s. 514). Kalyonların tamirini ise tersanelerde çalışan ameleler gerçekleştirmiştir. Amele sayısı azaldığında Anadolu'dan amele talebinde bulunulmuştur. Gelibolu'da inşaatı devam eden Kalyon-ı Hümayun için İznikmit'ten marangoz amelesi talebinde bulunulmuştur (AYN.d., 13: 3). Ancak gönderilen 26 marangoz amelesinden 20'si yolculuk esnasında firar ettiğinden, firarilerin yakalanması için Gemlik bölgesine kavvas gönderilmiş ve 50 amele daha talep edilmiştir.

İstanbul'un buğday tüketimi devlet tekelinde tutulmuştur. Bu nedenle çok düşük fiyatla devlete devredilen buğday, gemilerle İstanbul'a getirilip şehirde depolanmış ve ardından padişahın belirlediği cüzi miktarlarla fırıncılara satılmıştır. Buğday ihracı yasak olmakla birlikte hileli yollara başvurularak el altından buğday satın alınabilmıştır (Özkaya, 2020, s. 328). Bu nedenle zahire kaçakçılığı hemen her dönemde devleti sürekli uğraştırmıştır. Defterde ekmekçi esnafından *habbazan esnafı* olarak bahsedilmiştir ve fırıncıların %50 ya da %60 oranında kazanç sağlaması hoş görülmüştür (Özkaya, 2020, s. 334). İstanbul'un fırıncı amelesine olan ihtiyacını karşılamak amacıyla Karahisar-ı Şarkî'den 400, Sivas'tan 150, Tercan kazasından 25 ve Erzincan'dan ise 200 fırıncı amelesi isteğinde bulunulduğu (AYN.d., 41: 1) anlaşılmıştır.

Sonuç

H. Cemâziye'l-evvel 1245 / M. Ekim-Kasım 1829 tarih aralığında Anadolu Eyaleti'nin merkez-taşra ilişkisini ortaya koyan 22 Numaralı Anadolu Ayniyat defteri ekseninde Osmanlı İmparatorluğu'nun askerî, mülkî, adlî ve sosyo-ekonomik meselelerine yer verilen bu çalışmada, tespit edilen problemler altı başlıkta incelenmiştir. Bunlar askerî, iktisadî, mülkî, adlî ile sosyal meseleler ve İstanbul'un ihtiyaçlarının belirlenmesi olarak tasniflenmiştir. Kaydı tutulan 141 mesele, 45 ayrı kategoride tasniflenmiştir. Asker bedellerinin affı meselesine dair ise çok sayıda kayıt tutulduğu tespit edilmiştir. Defterde yeni kurulan orduya yazılma hususunda taşradan yoğun taleplerin yaşandığı ancak gönüllülük esasıyla askere kaydolanların bir kısmının sefere gitmek üzere yola çıktıkları halde yolda firar ettikleri verilerine de ulaşılmıştır. Firar eden askerlere ise sürgün cezası verilmiştir. Askerler tayinat bedelleri ödemek şartı ile sefere gitmekten muaf tutulmuştur. Asker ihtiyacı oldukça fazla olmasına rağmen ahali ve fukaraya hürmeten tayinat bedellerine dair dönemde af çıkarıldığı bulgusuna da ulaşılmıştır.

İktisadi meseleler içerisindeki borç-alacak ve vergi borçlarına dair kayıtların fazlalığı da dikkat çekmiştir. Dönemde siviller arasındaki borçlanmanın daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Vergilerin merkeze gönderilmesinde gecikmeler yaşandığı, eksik olarak gönderildiği ya da hiç gönderilmediğine dair kayıtlara da ulaşılmıştır. Söz konusu meseleler nedeniyle görevde gevşeklik gösterenler görevden el çekirilmiştir. Bir askeri personelin mallarının müsadere edildiği kaydına da ulaşılmıştır. Ancak

müsadere edilen mal miktarına dair bir çıkarıma gitmek mümkün olamamıştır. Vergi mağduriyetlerine dair reaya, taleplerini merkeze ileterek şikâyet mekanizmasını kullanmıştır. İhtikâr yani stokçuluk yaparak fazla gelir etmek isteyen bir esnafa dair kayda rastlanmıştır. Odun stokçuluğu icra eden bu esnafın bütün mallarına el konularak cezalandırılmıştır.

Mülki meselelerde tayin hususuna dair de çok sayıda veri ile karşılaşmıştır. İmamlık vazifesinin berat-ı şerif ile babadan oğula geçmek suretiyle aktarıldığı tespit edilmiştir. Görevini layıkıyla icra eden memurlara teşekkür belgesi gönderilerek memurların tevcih edildiği bulgusuna ulaşılmıştır. Adli meseleler içerisinde sürgün cezalarına dair kayıtların başı çektiği tespit edilmiştir. Ancak defterde sürgün cezası alan şahısların suç bölgeleri ve ceza mahallerine dair veriler aktarılmamıştır. Bununla birlikte suça sebep olan olaylar hakkında da herhangi bir bilgiye yer verilmediği görülmüştür. Ceza süreleri defterde yer alan ıtlak hükümlerinden yola çıkılarak tahmin edilebilmektedir. Ancak araştırmanın tarih aralığı 1 aylık bir zaman dilimi ile sınırlandırıldığından ıtlak hükümlerine ulaşmak imkânsız olmuştur. Reaya içerisinde sürgün ile cezalandırılan kişilerin gayrimüslim olduğu da tespit edilmiştir. Bu cezalandırılma hükümlerinde ise patrikhane etkin rol üstlenmiştir. Bağy suçunun da sürgün cezasına sebep olduğu anlaşılmıştır. Sosyal meseleler içerisinde en dikkat çekici veriler eşkıyalığa dair olarak karşımıza çıkmıştır. Devlete karşı değil de yerel yöneticilere karşı isyan etmesi yönü ile sosyal eşkıya olarak değerlendirilen Zeybek Atçalı Kel Mehmet'in devleti bir hayli uğraştırdığı anlaşılmıştır. Yine eşkıyalık icra eden Burunsuz Arap adlı eşkıyaya dair de kayıtlara yer verildiği tespit edilmiştir. Ancak her iki eşkıyalık olayı bastırılmıştır.

Defterde yer alan verilerden yola çıkılarak Balkanlar'dan Anadolu'ya doğru yaşanan iç göçlere dair kayıtlara ulaşmak da mümkündür. Anadolu'ya sığınan muhacirlere devlet maddi yardımlarda bulunmuş ve bunların İstanbul, Bursa ve İzmir'e yerleştirilmesini sağlamıştır. Ancak diğer şehirlerden İstanbul'a göç edilmesine yönelik taleplerin ise genellikle reddedildiği tespit edilmiştir. İç göçü engellemek ve kontrol altında tutmak amacıyla mürur tezkirelerinin titizlikle verilmesi gerektiğine dair taşra yöneticilerinin sıklıkla tembihlendiğine dair verilere de ulaşılmıştır. Ancak buna rağmen 19. yüzyıla gelindiğinde İstanbul'un nüfusunun artmaya devam ettiği anlaşılmıştır. İstanbul'un nüfusunun artması ise beraberinde birtakım sıkıntıların doğmasına yol açmıştır. Bu sıkıntılara dair de defterde yeterli bilgiye ulaşabilmek mümkündür. İstanbul'un ihtiyaçları zahireye yönelik ihtiyaçlar ve amele gereksinimlerine dair ihtiyaçlar olarak karşımıza çıkmıştır. Söz konusu zahire ihtiyaçları ise Kayseri, Sivas, Çorum, Bozok, Kırşehir ve Zile mütesellimlerinden, taşçı amelesine olan ihtiyaç ise Kayseri müteselliminden ve fırıncı esnafına dair ihtiyaç ise yoğun olarak Karahisar-ı Şarki müteselliminden talep edilmiştir. Çalışmada dikkate değer olan önemli bir husus ise merkezin isteklerinin taşra tarafından hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesine yönelik ibarelere yer verilmesi durumudur. Bu durum merkez-taşra bürokrasisinin işlerliğini gözler önüne sermesi bakımından dikkate değerdir. Söz konusu çalışma Hicri tarih ile bir aylık bir zaman dilimini içerdiğinden uzun süreçlere yönelik genel bir çıkarıma gidilememiştir. Yıllık defter analizleri yapılarak dönem

bazında tahliller yapmak daha sonraki yapılacak olan çalışmalarda ayrıca incelenmesi gereken bir husus olarak karşımıza çıkmıştır.

Extended Abstract

This study has been prepared on the axis of the 22nd Anatolian Ayniyat Register. It is aimed to reveal the center-provincial relations of the Anatolian Eyalet. The efficiency of the Grand Viziers after the second half of the 17th century began the increase at the state level. The effectiveness of the grand vizier's orders has increased instead of the sultan's edicts. At this point, the orders sent by the grand vizier to the provinces, ministries, and various departments were recorded under the roof of Ayniyat registers. The data in the 22nd Anatolian Ayniyat Register are classified as military, economic, legal, judicial, and social issues of the Anatolian and the needs of Istanbul. In this book, a one-month section of the period of Mahmud the 2nd between October-November 1829 is presented. 141 correspondences have been recorded in the register. There is a great variety of topics in correspondence. The subjects are classified under 45 different headings. Issues such as the amnesty of military service fees, assignment, and property records have constituted the subject density.

Many documents related to military service were found in the register. In 1826, Mahmud the 2nd abolished the Janissary Corps and established Asâkîr-i Mansûre-i Muhammediye Army instead. The state requested soldiers from the provinces for the newly formed army. During the period when the register was kept, The Ottoman Empire had to fight with Russia. Therefore, troops were established in various regions of Anatolia for this war. However, some of the soldiers sent to these units were sometimes exempt from going on an expedition by paying the exemption fee, and some of them deserted. The deserters were sentenced to exile. Expenditures made due to the expeditions were covered by the treasury in the form of purchasing, salary, and allowance expenses. Among these expenses, purchasing composed the biggest share.

The economic problems of the period are also reflected in the register. For this reason, there is a wide variety of documents on economic issues. The general framework of the economic issue consisted of confiscation of inheritance property, tax debts, debts of public officials and civilians, foundational tax farms, and profiteering (ihtikâr) issues. Except in exceptional cases, the confiscation of inheritance property was imposed as a punishment. Confiscation was applied to those who embezzled state property or to rebels. Besides, the property of the common folk was confiscated if didn't have any heirs. In the register, it was understood that the property of civil servants was confiscated at a higher rate. The estate amount of the persons subject to confiscation wasn't included in the book. It had also been determined that there were delays in sending the taxes to the center or that the taxes are sent incompletely. Due to the delays in taxes, ayan or mütesellims of the relevant provinces had been warned. Mültezims who delayed or didn't send taxes were dismissed from their duties, too.

The crime of profiteering was also encountered. Profiteering was defined as the collection of food and beverage items, which are the essential needs of the people, cheaply, and supplying them to the market when they were expensive. Those who did this work were called profiteers (muhtekir). Profiteering reduced the purchasing power of the reaya. Wooden profiteering records were also found in the book. Complaints made by reaya were considered, thus preventing officers from misusing their duties. Officers who abused their

positions were punished with exile. Release provisions were also included in the register. Thus, the penalty period and regions were also determined.

In the Ottoman Empire, which was subject to Islamic law, crimes were evaluated in three categories: crimes against individual rights, crimes against God, and crimes left to the authority of the administrator. In the register crimes of rebellion against the state (bağy) and extortion were encountered. The penalty of exile was applied to both types of crimes. Community leaders played an active role in the punishment of non-Muslims. However, the data in the register didn't allow us to reveal what crimes the offenders were punished for. People who were inadvertently exiled were encountered.

The complicated process of the Mahmud the 2nd created the appropriate ground for banditry activities. For the public, social bandits which were brought to the literature by Eric Hobsbawm the concept of social bandit weren't considered simple criminals, but heroes who provided justice. However, everyone who went against the laws and rules was considered a bandit for the empire. Zeybek Atçalı Kel Mehmet, mentioned frequently in the book, was a social bandit.

In the book, immigrants who took refuge in Anatolia during the establishment of independent Greece were also mentioned. The state provided some conveniences to the immigrants in matters such as taxes and military services. Immigrants were settled in Bursa, Eskişehir, Amasya, Karahisar-ı Şarkî. The state tried to minimize population mobility within the borders of the empire. For this purpose, it was stipulated that those who wanted to travel within the borders of the country had to obtain an internal passport (Mürur Tezkiresi). Thus, local administrators were facilitated in terms of security. At the same time, internal migration was kept under control. In the registers, it was seen that local administrators were often warned not to permit travel to everyone.

After the 18th century, migrations from the countryside to Istanbul began. And then, there was a shortage of food, drink, and clothing in the city. The Ministry of Provisions was established on October 25, 1793, for the provision of food in Istanbul. In the register, the needs of Istanbul were recorded as grain and labor needs. However, the grain was mostly either never sent to the capital or wasn't sent on time. The needs were obtained from the Western and Central Anatolian regions. The grain transfer was carried out by Kapan traders.

It is known that during the period, people's desire to earn easy money increased, prices increased and purchasing power decreased. The state, on the other hand, bought products such as grain from tradesmen, sometimes at cost price and sometimes below the cost, and offered them to the public. In the book, Istanbul's need for labor in some business lines was also mentioned. These needs were related to stonemasons, carpenters, and baker workers. It has been revealed that the need for baker's labor in the city was met from the Karahisar-ı Şarkî, Sivas, Erzincan sanjaks, and the Tercan district. It was also found in the book that it was emphasized that the workers to be sent from Anatolia should not be non-Muslims and that their shipments should be made quickly.

Kaynakça

Arşiv Vesikaları

BOA (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi),

BEO (Başkanlık Evrak Ofisi), AYN.d. (Anadolu Ayniyat Defteri), No: 22.

Telif ve Tetkik Eserler

- Akbulut, İ. (2003). İslam hukukunda suçlar ve cezalar. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52, 167-181.
- Akın, F. (2019). Ayniyat defterleri ve “Hafaya Anadolu” tasviri. *OTAM*, 46, 1-14.
- Aksan, V. H. (2011). Kuşatılmış bir imparatorluk Osmanlı harpleri 1700-1870, (G. Çağalı Güven, çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Akyıldız, A. (2006). Tanzimat dönemi Osmanlı merkez teşkilatında reform. İstanbul: Eren Yay.
- Akyılmaz, S. G. (2008). Osmanlı Devleti’nde yönetici sınıf açısından müsadere uygulaması. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12 (1-2), 389-420.
- Aydın, M. A. (2019). Türk hukuk tarihi. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Aydın, M. A. (1996). Gasb. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (C. 13, s. 387-392). Ankara: TDV Yayınları.
- Bardakoğlu, A. (1995). Eşkiya. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (C. 44, s. 463-66). Ankara: TDV Yayınları.
- Bardakoğlu, A. (1996). Had. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (C. 14, s. 547-551). Ankara: TDV Yayınları.
- Beydilli, K. (2000). İmamlık. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (C. 22, s. 181-186). Ankara: TDV Yayınları.
- Bostan, İ. (2011). Tersane-i Amire. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (C. 40, s. 513-516). Ankara: TDV Yayınları.
- Çağman, E. (2016). 18. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul’un iaşesinde Balkanlar ve Karadeniz’in önemi. *Avrasya Etüdleri*, 50 (2), 127-151.
- Durmuş, M. E. (2020). *Osmanlı vakıf hukukunda mukâtaa* (Yayımlanmamış doktora tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gökbunar, A. R. (2004). Atçalı Kel Mehmet ayaklanması: Vergiye bağlı bir başkaldırı örneği. *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 27-34.
- Gökmen, E. (2018). Ayniyat defterlerinin sosyo-ekonomik tarihi için önemi, 1 numaralı Anadolu adı ayniyat defteri örneği. *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(4), 443-478.
- Göktepe, K. (2017). İstanbul’un iaşesinin temini meselesi ve İstanbul’un iaşesine katkı sağlayan bir merkez: Tekirdağ kazası (XVIII. XIX. Yüzyıllar). *Belleten*, 81(292), 857-915.
- Günay, N. (2012). Osmanlı’nın son döneminde Ahıska Türklerinin Anadolu’ya göç ve iskânı. *Bilig*, 61, 121-142.
- Güran, T. (1986). İstanbul’un iaşesinde devletin rolü (1793-1839). *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 44 (1-4), 245-275.
- Findley C. (2014). Osmanlı İmparatorluğu’nda bürokratik reform Babiâli, 1789-1922. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Genç, M. (2000). İltizam. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (C. 22, s. 154-158). Ankara: TDV Yayınları.
- Hobsbawm, E. (1997). Eşkiyalar. İstanbul: Avesta Yay.
- Imber, C. (2004). Şeriattan kanuna Ebusuud ve Osmanlı’da İslami hukuk. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- İbn Teymiyye. (1999). Siyaset es-siyasetü’ş-şeriyye. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İpşirli, M. (1991). Bâbiâli. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C. 4, s. 378-386). Ankara: TDV Yayınları.

- İşbilir, Ö. (2013). Yük. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (C. 44, s. 46-48). Ankara: TDV Yayınları,
- Karal, E. Z. (1988). *Selim III'ün hatt-ı hümayunları Nizam-ı Cedit (1789-1807)*. Ankara: TTK Yayınları.
- Keleş, H. (2006). Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye kânûnnâmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14(1), 227-240.
- Kurtaran, U. (2012). Osmanlı seferlerinde organizasyon ve lojistik. *Turkish Studies*, 7(4), 2269-2286.
- Kütükoğlu, M. (2006). Mürur Tezkiresi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (C. 32, s. 60-61). Ankara: TDV Yayınları.
- Mutaf, A. (1996). Osmanlı arşivindeki ayniyat defterleri. *OTAM*, 7, 385-395.
- Öz, M. (2017). Modernleşme öncesinde Osmanlı toplumunda eşkıyalık hareketlerinin niteliği ve özellikleri. Osman Köse (Ed.), *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör* içinde (s. 33-40). Samsun: İlkadım Belediyesi Kültür Yay.
- Özcan, A. (1991). Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (C. 3, s. 457-458). Ankara: TDV Yayınları.
- Özkaya, Y. (2020). 18. Yüzyılda Osmanlı toplumu. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yay.
- Öztel, M. (2013). Tanzimat devri ve sonrasında piyasalarda ihtikâr sorunu. *History Studies*, 5(2), 303-325.
- Öztel, M. (2019). Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında kolay para kazanmanın yolu: İhtikar/ vurgunculuk, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 5 (2), 360-374.
- Pakalın, M. Z. (1993). Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü. C. I. İstanbul: MEB Yay.
- Pakalın, M. Z. (1993). Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü. C. II. İstanbul: MEB Yay.
- Pakalın, M. Z. (1993). Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü. C. III. İstanbul: MEB Yay.
- Poyraz, Ö. (2020). Abdülmecid dönemi hürriyet bağlayıcı ve kısıtlayıcı ceza uygulamalarına dair bir inceleme. *SEFAD*, 43, 497-518.
- Poyraz, Ö. & Öner, M. & Övünç, S. (2021). Gayrimüslimlere uygulanan ağır ceza türleri: 37 numaralı kalebent defteri örneği. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*, 7 (1), 272-286.
- Sami, Ş. (1996). *Kamus-i Türki*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Savla, R. Ş. (1940). Tanzimat devrinde istikrazlar. *Tanzimat I*, İstanbul: Maarif Matbaası.
- Saydam, A. (2015). Osmanlı medeniyeti tarihi. İstanbul: Kitabevi Yay.
- Sevinç, T. (2010). *1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde organizasyon ve lojistik* (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Seyidanlioğlu, M. (2014). Yunan isyanı ve II. Mahmut'un politikaları. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 49-56.
- Sezer, H. (2003). Osmanlı İmparatorluğu'nda seyahat izinleri (18- 19. Yüzyıl). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 22 (33), 105-124.
- Şensoy, F. (2014). Mukataalarda muhasebe kayıtları ve XVII. yüzyıl başında Bursa mukataası örneği. *Muhasebe ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 7, 200-247.
- Tabakoğlu, A. (2007). Resim. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (C. 34, s. 582-584). Ankara: TDV Yayınları.
- Taşcan, A. (2020). XIX. yüzyıl sonlarında Edirne Vilayeti'nin idari, iktisadi ve sosyal tarihinden bir kesit (826 numaralı ayniyat defteri kayıtlarına göre). *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 267-306.
- Telci, C. (2007). Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılda muhalefat ve müsadere süresi. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 12 (2), 145-166.
- Turan, Ş. (1951). 1829 Edirne Antlaşması. *DTCF Dergisi*, 9 (1-2), 111-151.

- Turan, Ş. (2020). Mimarbaşı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (C. 30, s. 90-91). Ankara: TDV Yayınları.
- Ünal, M. A. (2012). Tanzimattan önce Osmanlı Devleti'nde memur yargılaması. *I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri* içinde (s. 276-304) İstanbul: On İki Levha Yay.
- Yıldız, G. (2008). *Osmanlı kara ordusunda yeniden yapılanma ve sosyo-politik etkileri (1826-1839)* (Basılmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Yiğit, Y. (2017). Mütareke günlerinde Balıkesir'de eşkıyalık faaliyetleri. Osman Köse (Ed.), *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör* içinde (s. 565-578) . Samsun: İlkadım Belediyesi Kültür Yay.
- Yüksel, A. (2009). Osmanlı sefer organizasyonları taşradan bir bakış: sivas şehrinde sefer hazırlıkları (1787-1850). (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.